

Яна Георгіївна БУЧКОВСЬКА,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, фінансів,
банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права,
buch-yana@ukr.net,

Ольга Вікторівна БАРАНЕЦЬКА,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Тернопільського національного економічного університету,
baranetska_olga@ukr.net

УДК 336.6.371(477)

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено сучасний стан фінансування освіти в Україні. Враховуючи індивідуальну і суспільну корисність освіти, держава несе відповідальність за створення умов її розвитку і є основним інвестором у цій сфері. Встановлено зростання абсолютного обсягу ресурсів, спрямованих в освітню сферу, зокрема коштів державного і місцевих бюджетів, однак спостерігається скорочення відносного значення цього показника щодо ВВП та недотримання мінімального розміру бюджетного фінансування, встановленого законодавством. У складі джерел фінансування освіти помітну роль відіграють кошти домогосподарств та суб'єктів господарювання, однак існує стійка тенденція до зменшення їх обсягу та скорочення їхніх відносних значень. У структурі видатків бюджету на освіту найбільше коштів передбачено на фінансування загальної середньої та вищої освіти, простежується скорочення відносного значення кожної складової, окрім дошкільної освіти, пріоритет якої в останні роки визнано на найвищому державному рівні. Встановле-

но зростання обсягу витрат на одного учня/студента, який все ще залишається в п'ять разів менший від аналогічного показника розвинутих країн, та одночасне скорочення кількості тих, хто навчається, що свідчить про зниження ефективності витрачених ресурсів. Доведено, що фінансування закладів освіти в Україні передбачає мінімальне забезпечення поточних видатків установ, що дозволяє підтримати наявні умови навчання та усуває можливості суттєвого оновлення їх матеріально-технічної бази. Для вирішення виявлених проблем фінансування освіти визначено необхідність нарощення частки інвестицій бізнес-структур у сферу освіти, відновлення практики відомчого фінансування закладів освіти та стимулювання роботодавців у підготовці фахівців за власні кошти, розвиток практики фандрайзингу та адаптації зарубіжного досвіду формування ендавменту і розподілу доходів від його використання, які слугуватимуть додатковими інвестиційними ресурсами як для навчальних закладів зокрема, так і розвитку освітньої галузі загалом.

Ключові слова: фінансування освіти, інвестиції в освіту, видатки бюджету, джерела фінансування, структура освіти.

З часу отримання Україною незалежності вона перебуває у стані постійних реформ, які мали б кардинально змінити її економічну і соціальну сфери та вивести їх на якісно новий рівень розвитку. Однак виключно теоретична обґрунтованість стратегічних пріоритетів та непослідовність реформ, направлених на вирішення поточних проблем, призвели до зниження промислової потужності, і, як наслідок, показників соціально-економічного розвитку держави, а отже, й добробуту її громадян.

Відновлення економічного зростання і відповідно забезпечення функціонування соціальної сфери держави можливе за умови розвитку та нарощення інтелектуального капіталу, який сьогодні випереджає за значимістю енергетичні та інші вичерпні ресурси, і який можна не лише зберегти, а й примножити, «виробництво» якого повинна забезпечити сама держава, формуючи сприятливі для цього умови. У реалізації цього завдання ключова роль належить освіті, яка забезпечує підготовку громадян до генерації нових знань та вдалого їх використання. Однак сучасний стан системи освіти не відповідає світовим вимогам та потребує оновлення не лише в частині змісту та системи управління, а й змін у системі фінансування.

Проблемам розвитку освітньої сфери та оптимізації системи її фінансування присвячено багато наукових публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, серед яких — Т. М. Боголіб, В. Г. Дем'янишина, В. В. Малишко, О. П. Кириленко, Ц. Г. Огонь, Д. В. Полозенко, Ю. В. Наконечної, О. В. Шашкевича.

Враховуючи індивідуальну і суспільну корисність освіти, держава надала право кожному громадянину на освіту та взяла на себе обов'язки забезпечити її доступність і безоплатність у державних і комунальних навчальних закладах та бюджетне фінансування на рівні 10 % національного доходу (що за відповідними підрахунками становить 8% ВВП), ставши при цьому головним інвестором в освітній сфері. Однак інвестиції в освіту мають свої особливості [1, с. 64]. По-перше, отримання соціального ефекту, який очікується досягти за рахунок підвищення рівня освіченості суспільства, потребує тривалого часу. Це пов'язано із віковими особливостями розвитку людини. Так, оновлення людського капіталу має приблизно двадцятидвохрічний цикл. Стільки часу потрібно для досягнення бакалаврського освітнього рівня, виходу фахівця на ринок праці, отримання дивідендів. По-друге, гарантії досягнення соціального ефекту здебільшого не прогнозовані, оскільки на освітній процес впливають чимало факторів. Наприклад, індивідуальність кожної особистості, її здібності, талант, обдарованість, інтерес та мотивація визначають спроможність займатися тим чи іншим видом діяльності. По-третє, інвестиції в освіту повинні мати системний характер на рівні держави, суспільства та самої людини. Залучення грошових та майнових цінностей у сферу освіти повинні відбуватися не тільки за рахунок бюджетних коштів, а й інших суб'єктів (юридичних осіб, меценатів, батьків). Водночас різноманітність джерел фінансування не повинно знімати відповідальність з держави за створення умов розвитку освіти.

Саме тому *метою статті є дослідження сучасного стану та виявлення існуючих проблем системи фінансування освіти та напрямів їх вирішення.*

Аналіз даних за 2007–2015 рр. свідчить про зростання сукупного обсягу інвестицій в освіту в Україні, одночасне скорочення частки у співвідношенні до ВВП, нарощення обсягу бюджетних ресурсів при скороченні їх відносного значення до ВВП та недотримання державою задекларованих обсягів фінансування галузі (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка інвестицій в освіту в Україні у 2007–2015 рр.

Роки	ВВП, млрд грн	Сукупні інвестиції в освіту, млрд грн	Сукупні інвестиції в освіту, % до ВВП	Інвестиції держави в освіту, млрд грн	Інвестиції держави, у % до ВВП
2007	751,1	53,47	7,12	44,33	5,90
2008	990,8	70,39	7,1	60,96	6,11
2009	947,0	77,41	8,17	66,77	7,05

Продовження табл. 1

2010	1 120,6	91,07	8,13	79,83	7,12
2011	1 349,2	97,6	7,23	86,25	6,39
2012	1 459,2	111,18	7,62	101,56	6,96
2013	1 522,6	115,96	7,62	105,54	6,93
2014	1 566,7	109,52	6,99	100,11	6,39
2015	1 988,5	127,12	6,42	114,19	5,74

Примітка: розраховано за даними [2; 3; 4].

Основним джерелом інвестицій в освіту в Україні залишаються кошти державного і місцевих бюджетів, їх частка у сукупних інвестиціях у 2007–2015 рр. зросла на 8,1 % — з 75,4 до 83,5 % (табл. 2).

Таблиця 2

**Структура інвестицій в освіту України
за джерелами фінансування у 2007–2015 рр., %**

Джерела фінансування/роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Бюджети держави	75,4	79,3	80,0	81,5	82,1	84,6	84,3	85,1	83,5
Фонди приватних компаній	1,1	1,0	1,0	1,0	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7
Сімейні бюджети домогосподарств	23,5	19,7	19,0	17,5	17,1	14,7	14,9	14,1	15,8

Примітка: складено за даними [2, с. 6].

Наступною за величиною є частка коштів домогосподарств, яка відповідно зменшилась на 7,7 % — з 23,5 до 15,8 %.

Мізерною залишається частка ресурсів приватних компаній та роботодавців, що коливається в межах 1 % і поступово зменшується, на відміну від зарубіжних країн, де цей показник досягає 10–30 %.

У структурі видатків бюджету на освіту найбільше коштів припадає на фінансування загальної середньої освіти. Однак ця частка коливається в межах від 40 до 43,5 %. На вищу освіту держава виділила найбільше коштів у 2009 році — 31,4 % від загального обсягу ресурсів

Таблиця 3

Динаміка видатків Зведеного бюджету України
на освіту у 2007-2015 рр.

Показник	2007		2009		2011		2013		2015	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Дошкільна освіта	5 257,7	11,9	8 325,2	12,5	11 831,6	13,7	15 662,4	14,73	18 142,2	15,9
Загальна середня освіта	18 849,5	42,5	27 640,7	41,4	35 234,6	40,9	44 233,2	41,9	49 668,3	43,5
Професійно-технічна освіта	2 676,4	6,0	4 107,9	6,2	5 305,4	6,2	6 359,8	6,03	6 171,2	5,4
Вища освіта	12 827,8	28,9	20 966,3	31,4	26 619,6	30,9	30 003,3	28,43	30 981,8	27,1
Післядипломна освіта	505,2	1,1	665,7	1,0	865,5	1,0	994,6	0,9	952,5	0,8
Інші	4 217,0	9,5	5 067,8	7,6	6 397,1	7,3	8 285,4	7,85	8 277,5	7,2
Всього	44 333,6	100	66 773,6	100	86 253,8	100	105 538,7	100	114 193,5	100

Примітка: розраховано за даними [4; 5; 6].

і найменше у 2015 році — 27,1 %. Частка фінансування дошкільної освіти зростає з 11,9 до 15,9 %; і це єдина ланка, фінансування якої держава постійно нарощує. Поряд із цим спостерігається скорочення фінансування і професійно-технічної освіти до 5,4 % і післядипломної освіти, частка якої становить менше 1 % (табл. 3).

Впродовж 2000-х років збільшувалося бюджетне фінансування всіх галузей освіти (табл. 4). Найбільше зростання обсягу виділених бюджетних коштів у період з 2005 року припадає на дошкільну освіту — у 6,1 рази, адже вже на найвищому державному рівні визнано пріоритет дошкільного дитинства та усвідомлено його роль у подальшому розвитку особистості; бюджетне фінансування середньої освіти зросло у 4,5 рази, вищої — у 3,9 рази та професійно-технічної — у 3,5 рази.

Таблиця 4

**Динаміка виділених ресурсів на освітню галузь
та кількості осіб, що навчалися у 2005, 2010 та 2015 роках***

Показник	2005		2010		2015	
	К-сть осіб, тис.	Ресурси, млн грн	К-сть осіб, тис.	Ресурси, млн грн	К-сть осіб**, тис.	Ресурси, млн грн
Дошкільна освіта	1 032,0	2 940,7	1 273,0	10 238,3	1 291,0	18 142,2
Загальна середня освіта	5 399,0	11 158,8	4 299,0	32 852,4	3 783,0	49 668,3
Професійно-технічна освіта	496,6	1 749,9	433,5	5 106,2	304,1	6 171,2
Вища освіта	2 709,1	7 934,1	2 491,3	24 998,4	1 605,3	30 981,8

Примітки:

* Розраховано за даними [4];

** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Наведені на рис. 1 дані про обсяг витрат на одного учня/студента у 2015 році порівняно із 2005 роком свідчать, що відбулося зростання обсягу фінансування на одного учня у дошкільній освіті у 4,9 раза, у загальній середній освіті — у 6,6 раза, на одного студента у професійно-технічній освіті — у 5,8 раза та у вищій освіті — у 6,6 раза.

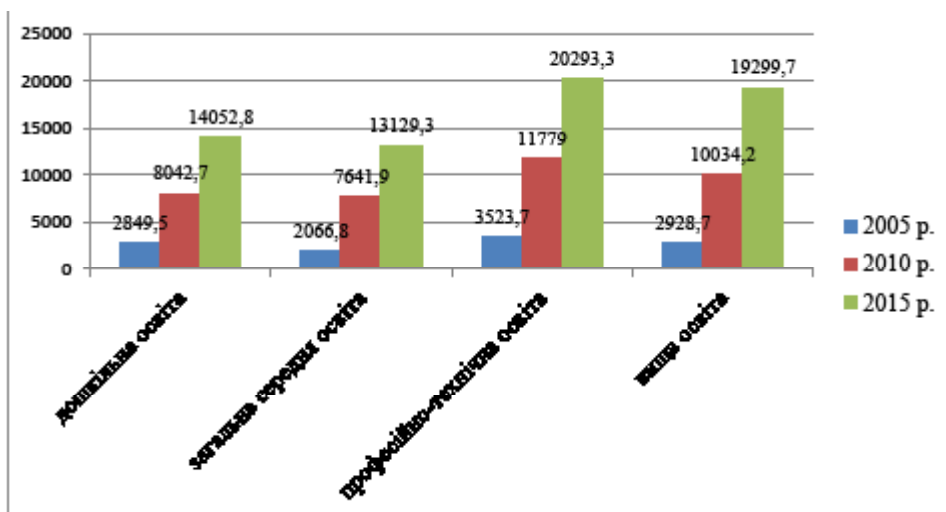

Рис. 1. Динаміка витрат на одного учня/студента в Україні у 2005, 2010 та 2015 роках, грн

Примітка: розраховано за даними [4].

Водночас дедалі гостріше постає проблема ефективності використання спрямованих в освітню галузь ресурсів — при зростанні обсягів фінансування, вартості навчання й обсягу витрат на одного учня/студента відбувається скорочення кількості тих, хто навчається, і погіршення якості освіти.

З початку 1990-х років народжуваність в Україні скорочувалась, сягнувши найнижчої позначки у 2001 році. Тоді дітей народилося на 43 % менше, ніж у 1990 році. У 2000-х роках народжуваність поступово зростала до останніх років, коли після економічних криз 2009 та 2014 років народжуваність дещо спала (табл. 5). Відповідно в найближчі дві вступні кампанії кількість абітурієнтів буде зменшуватися. Згодом почнеться певне зростання, яке підвищить конкуренцію між вступниками за безоплатну вищу освіту.

Таблиця 5

Динаміка народжуваності в Україні у 1990–2015 рр.*

Рік	Кількість народжених в Україні, тис. осіб загалом	Кількість народжених у АР Крим, тис. осіб	Рік, коли підуть до школи	Рік, коли вступатимуть до ВНЗ
1998	419,2	18,1	2004/2005	2015/2016
1999	389,2	17,5	2005/2006	2016/2017
2000	385,1	17,8	2006/2007	2017/2018
2001	376,5	17,9	2007/2008	2018/2019
2002	390,7	19,1	2008/2009	2019/2020
2003	408,6	20,6	2009/2010	2020/2021
2004	427,3	21,6	2010/2011	2021/2022
2005	426,1	21,6	2011/2012	2022/2023
2006	460,4	23,8	2012/2013	2023/2024
2007	472,7	25,6	2013/2014	2024/2025
2008	510,6	27,5	2014/2015	2025/2026
2009	512,5	27,7	2015/2016	2026/2027
2010	497,7	27,4	2016/2017	2027/2028
2011	502,6	27,6	2017/2018	2028/2029
2012	520,0	29,2	2018/2019	2029/2030
2013	503,7	28,5	2019/2020	2030/2031
2014	465,9	**	2020/2021	2031/2032
2015	411,8	**	2021/2022	2032/2033

Примітки:

* Розраховано за даними [7];

** Не враховано тимчасово окуповані українські території АР Крим, м. Севастополь та зони проведення антитерористичної операції.

З огляду на те, що українські вищі навчальні заклади досить чутливі до платоспроможності населення, ймовірно, після цього збільшуватиметься частка абітурієнтів, які обиратимуть контрактну форму навчання, відповідно частка ресурсів з приватних джерел зростатиме.

Однак якщо витрати державного сектору на навчання одного учня на початкову загальну та середню освіту становили в межах 95 % від загального обсягу, то частка витрат держави на перший і другий етапи вищої освіти склали відповідно 78,0 та 67,7 %.

Аналіз розподілу витрат на освіту свідчить, що в Україні порівняно з розвинутими країнами досить низький рівень витрат у розрахунку на одного учня/студента — лише 20 % від середніх витрат на учня/студента у країнах ЄС.

Аналіз функціональної структури фінансового забезпечення освіти вказує на домінування й щорічне збільшення видатків на послуги у сфері освіти — з 72,1 % у 2007 році до 78 % у 2015 році. Зазвичай виділені державою кошти забезпечують лише умови навчання, не створюючи можливості суттєвого оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів. Частка витрат на їх другорядну діяльність (на медичне забезпечення, послуги харчування, адміністративні послуги, будівництво, ремонт тощо) та другорядну діяльність, що пов'язана з навчанням (на інвентар, обмундирування, підручники, канцелярські товари, стипендії, субсидії та ін.) скорочується.

Таблиця 6

**Розподіл бюджетних видатків на освіту за видами витрат
у 2011, 2013 та 2015 роках**

Вид витрат	2011 р.		2013 р.		2015 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Поточні видатки	82 879,6	96,1	102 474,3	97,1	108 992,7	95,4
Оплата праці	31 813,3	36,9	41 687,5	39,5	42 514,3	37,2
Нарахування на заробітну плату	11 359,1	13,2	14 888,2	14,1	15 247,1	13,4
Соціальне забезпечення (переважно стипендії)	1 812,3	2,1	2 041,7	1,9	2 019,0	1,8
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	6 313,7	7,3	7 832,0	7,4	10 102,6	8,8
Інші	31 583,1	36,6	36 024,8	34,1	39 109,7	34,2
Капітальні видатки	3 373,9	3,9	3 064,5	2,9	5 200,8	4,6
Всього	86 255,4	100	105 538,7	100	114 193,5	100

Примітка: розраховано автором за даними [8; 9].

Дані табл. 6 підтверджують, що у видатках на освіту понад 95 % становлять поточні видатки — левову частку займають видатки на оплату праці — 36,9 % від загального обсягу видатків у 2011 році та 37,2 % у 2015 році, видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв — 7,3 та 8,8 %, відповідно скорочується обсяг видатків на соціальне забезпечення, а це, переважно, стипендії, їх частка відповідно склала 2,1 та 1,8 %. Капітальні видатки коливаються в межах 3–4 %, а в умовах обмеженості і бюджетного фінансування і можливостей залучення додаткових коштів деякі навчальні заклади вдаються до внутрішнього перерозподілу коштів, як-от скорочення штату працівників або зменшення стипендій.

Отже, проведене нами дослідження стану функціонування, ефективності залучення та витрачання коштів в освітній сфері, яка є запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому, свідчить про необхідність проведення відповідних реформ.

Дослідження обсягів і структури спрямованих в освіту ресурсів в Україні у 2007–2015 рр. показують, що за розмірами інвестицій в освіту до ВВП та часткою витрат державного сектору Україна знаходиться на рівні розвинутих країн, однак щорічне зростання витрат на одного учня/студента відповідає лише 1/5 частині аналогічних витрат у таких країнах.

У структурі джерел фінансування понад 80 % складають обмежені бюджетні ресурси, яких вистачає лише на покриття поточних видатків освітніх установ — виплату заробітної плати та сплату рахунків за комунальні послуги та енергоносії, а капітальні видатки є наймізернішою статтею у загальному обсязі. Тому доцільно розвивати інші джерела фінансування освітніх закладів.

Оскільки обсяг коштів приватних компаній, спрямованих в освітню галузь, як і їх частка у загальному обсязі, скорочується при світових тенденціях зростання цього джерела, доцільно підвищити частку інвестицій бізнес-структур у сферу освіти до 10 % замість існуючого навіть не 1 %, відновити практику відомчого фінансування закладів освіти та стимулювати роботодавців у підготовці фахівців за власні кошти, що дозволить оптимізувати систему підготовки потрібних для національної економіки спеціалістів з вищою освітою та наблизити програми навчання до потреб реального сектору економіки.

Освоєння світового досвіду багатоканального фінансування освітніх закладів з використанням фандрейзингу для організації залучення коштів із зовні з одночасним налагодженням взаємозв'язків навчального закладу і бізнес-структур стане взаємовигідним для обох сторін та можливостей формування ендавменту і розпорядження доходами від його використання слугуватиме додатковими інвестиційними ресурсами як для навчальних закладів зокрема, так і освітньої галузі загалом.

Список використаних джерел

1. Савіщенко В. Інвестиції в освіту та науку України: проблеми теорії та практики // Національний юридичний журнал. 2016. № 1/2 (17). С. 62–67.
2. Національні рахунки освіти України у 2015 році: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. URL : <https://goo.gl/coUUZo>.
3. Валовий внутрішній продукт / Державна служба статистики України. URL : <https://goo.gl/jXsY5>.
4. Дошкільна освіта України у 2016 році. Статистичний бюлетень. К., 2017. URL : <https://goo.gl/3o7DFy>.
5. Дошкільні навчальні заклади України у 2010 році. Статистичний бюлетень. К., 2011 / Державна служба статистики України. URL : <https://goo.gl/9oeNBC>.
6. Дошкільна освіта України у 2013 році. Статистичний бюлетень. К., 2014 / Державна служба статистики України. URL : <https://goo.gl/8Uorfv>.
7. Населення / Державна служба статистики України. URL : <https://goo.gl/Vvp6O>.
8. Статистичний збірник «Бюджет України 2013». К., 2014. 244 с.
9. Статистичний збірник «Бюджет України 2015». К., 2016. 308 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою менеджменту, фінансів,
банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 15 від 30 травня 2017 року)*

Надійшла до редакції 10.06.2017

Бучковская Я. Г., Баранецкая О. В. Финансирование образования в Украине: состояние и перспективы

Исследовано современное состояние финансирования образования в Украине. Учитывая индивидуальную и общественную полезность образования, государство несет ответственность за создание условий его развития и является основным инвестором в этой сфере. Установлено рост абсолютного объема ресурсов, направленных в образовательную сферу, в частности средств государственного и местных бюджетов, однако наблюдается сокращение относительного значения к ВВП и несоблюдение минимального размера бюджетного финансирования, установленного законодательством. В составе источников финансирования образования важная роль принадлежит средствам домохозяйств и субъектов хозяйствования, однако существует устойчивая тенденция к уменьшению их объема и сокращения их относительных значений. В структуре расходов бюджета на образование наибольшее средств предусмотрено на финансирование общего среднего и высшего образования, однако прослеживается сокращение относительного значения каждой составляющей кроме дошкольного образования, приоритет которого в последние годы признан на самом высоком государственном уровне. Установлен рост объема расходов на одного ученика / студента, который все еще остается в пять раз меньше аналогичного показателя развитых стран, и одновременное сокращение количества учащихся, что свидетельствует о снижении эффективности затраченных ресурсов. Доказано, что финансирование учебных заведений в Украине предусматривает минимальное обеспечение текущих расходов учреждений, что позволяет поддерживать имеющиеся условия обучения и устраняет возможности существенного обновления их материально-технической базы. Для решения выявленных проблем финансирования образования определена необходимость наращивания доли инвестиций бизнес-структур в сферу образования, возобновление практики ведомственного финансирования учебных заведений и стимулирования работодателей в подготовке специалистов за собственные средства, развитие практики фандрайзинга и адаптации зарубежного опыта формирования эндаумента и распоряжения доходами от его использования, которые будут служить дополнительными инвестиционными ресурсами как для учебных заведений в частности, так и развития образования в целом.

Ключевые слова: финансирование образования, инвестиции в образование, расходы бюджета, источники финансирования, структура образования.

Buchkovska, Ya. H.; Baranetska, O. V. Financing of Education in Ukraine: Current State and Prospects

This article explores the current state of financing of education in Ukraine. Taking into account the individual and social usefulness of education, the state is responsible for creating conditions for its development and is a major investor in this area. There is an increase in the absolute amount of resources allocated to the educational sector, including funds of the state and local budgets, but there is a decline in the relative value of this indicator as to the GDP and non-compliance with the minimum amount of budget funding established by law. Funds of households and business entities play a prominent role as part of the financing sources of the education, but there is a steady tendency to a decrease in their volume and a reduction of their relative values. In the structure of budget expenditures on education the biggest funds are provided to finance secondary and higher education, and there is a reduction in the relative value of each component, except for pre-school education, which priority is recognized at the highest level in recent years. There is an increase in expenditure per pupil / student that is still five times less than the same figure in the developed countries and there is a simultaneous reduction in the number of students indicating a decrease in the efficiency of resources spent. It is proved that financing of educational institutions in Ukraine involves minimal provision of current expenditures of the institutions that allows maintaining existing learning conditions and eliminates the possibility of a substantial upgrade of their material and technical base. It was determined that solving of the identified problems of financing of education requires the need for increasing the share of investments of business structures into education, restoring the practice of departmental financing of educational institutions and encouraging employers to training of specialists at their own expense, the development of fundraising practice and adapting foreign experience of forming endowment and disposition of income from its use, which serves as additional investment resources for educational institutions in particular, and the development of the educational sector in general.

Keywords: *financing of education, investments in education, budget expenditures, sources of financing, the structure of education.*

